

Eestis säilinud Profittlichi NKVD juurdlustoimik võimaldab Klinkel tema martüüriumi detailsetl kirjeldada. Olgu siinkohal vaid mainitud, et 21. novembril 1941 mõistis Kirovi oblastikohus Profittlichi kontrrevolutsioonilise tegevuse ja agitatsiooni eest surma. NSVL Ülemkohus lükkas peapiiskopi eesti keeles (!) esitatud kassatsioonikaebuse tagasi, kuid surmanuhtlust täide viia ei jõutud, sest Profittlich suri vanglas juba 22. veebruaril 1942.

VI peatükk kujutab endast järelevaadet katoliku kiriku olukorrale 1942. aastast kuni tänapäevani. Mõnevõrra paremad, kuid kaugeltki mitte soodsad tingimused kiriku jaoks olid Saksa okupatsiooni ajal, mil katoliku kirikut ajutiselt juhatas preester Henri Werling. Koos uue Nõukogude okupatsiooniga taastus kiriku tagakiusamispoliitika, Werling deporteeriti 1945. aasta augustis koos kõigi sakslastega Eestist ja kui tal 1954 õnnestus Eestisse naasta, siis ei tohtinud ta enam preestrina tegutseda. Ainus tegutsev katoliku preester Nõukogude ajal oli Mikelis Krumpans, kes allus Riia diöteesile. Nii langes katoliku kirik Eestis jälle 1918. aasta tasemele, muutudes peamiselt poolakate ja leedulaste "rahvuskirikuks". Klinke lõpetab oma magistratöö siiski lootusrikkalt, kirjeldades katoliku kiriku taaselustamiskatseid Eestis ja diplomaatiliste sidemete sisseseadmist Vatikaniga.

Klinke magistratöö on suuresti kirikupoliitilise ja diplomaatilise rõhuasetusega, vähem saame teada kiriku liikmeskonnast ja eestlaste suurenenud osast katoliku kirikus 1930. aastatel. Ka oleks vääri nud lähemat vaatlust Profittlichi sidemed eestlastega ja sinse haritlaskonnaga, kuigi võib karta, et selle kohta on säilinud väga puudulikult allikaid.

Sealjuures on Klinke uurimuse allikabaas aukartustäratav. Paljude trükitud allikate, s.h ka eestikeelse perioodika ja memuaarikirjanduse kõrval, väärib eriti esiletõstmist tema põhjalik uurimistöo paljudes arhiivides. Lisaks Eesti Riigiarhiivi ja Riigiarhiivi Filiaali ja Saksa Välisministeeriumi arhiivi dokumentidele Bonnias on Klinke kasutanud veel mitme katoliku kiriku arhiivi materjale, kuhu eesti ajaloolane naljalt ei satu (kirikuarhiiv Krakowis, kaputsiinlaste ja jesuiitide ordu arhiivid Itaalias, Saksamaal ja Hollandis ning Eduard Profittlichi dokumentid tema sugulaste valduses). Paraku on Vatikanis arhiiv selle perioodi osas veel uurijatele suletud.

Olemata Venemaa arhiivide avatuse suhtes liigoptimistlik, loodab Klinke Profittlichi saatuse kohta Venemaa arhiivides veel täiendavaid dokumente leida. Seejärel on tal kavas oma magistratöö ka eestikeelses tõlkes raamatuna avalda.

Indrek Jürjo

SOVETLIK SUNNISMAISUS

Nõukogude kord püüdis oma tekke hetkest inimeste liikumisvabadust piirata. Meenutagem 1940. aasta suve, kui piirid suleti ja inimeste liikumisvabadus piirdus vaid Eesti territooriumiga. 29. juulist 1940 ilmus siseministri määrus, mis kuulutas kehtetuks enne 29. juunit 1940 välja antud nende Eesti kodanike välispassid, kes määruse andmise ajal olid Eesti Vabariigi piirides.¹ 1940/1941. aastal toimis ka Eesti-Vene administratiivpiir. Venemaalt Eestisse sisse ja vastupidi, Eestist Venemaale sõita ei saanud ilma eriloata. Loomulikult hakati Eestisse sisse tooma Venemaalt nõndanimetatud kõikvõimalikke "spetsialiste", kuid nemad saabusid siia formaal-juriidiliselt nõukogulike õigusaktide raames. Vaba liikumine oli vaadeldaval ajajärgul siiski üldjuhul takistatud ning võis tuua kaasa terve rea ebameeldivusi, kui mitte koguni kriminaalvastutust.

NKVD ja hilisem siseministeerium sai liikumist piirata, repressioone rakendada ja ebasoovitavaid isikuid vastutusele võtta, süüdistades neid passi-režiimi rikkumises. Passimäärustik kinnitati 10.09.1940 NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määrusega nr 1667.² Passimäärustiku rikkumise alusel ebasoovitavate isikute vastutuselevõtmine kujunes sõjajärgsel perioodil üsna tavapäraseks. Nii ilmneb ENSV siseministri käskkirjast nr 00122 27. oktoobrist 1947, et nõukogude võimu kehtestatud korra eiramisi esines üpris sagedasti. Sõjajärgsel perioodil võttis rahvasteränne Nõukogude Liidus enneolematud mõõtmed.³ Rännet püüti siiski kehtestavate otsuste või kaudsete õigusaktide kaudu ohjata. Iseasi, kuivõrd tõhusaks niisugune ohjamine kujunes.

NSV Liidus kehtis terve rida õigusakte, mis olid kuulutatud kummatigi salajasteks. Ühel või teisel viisil need takistasid või vähemasti piirasid liikumisvabadust. 15. aprillil 1942 andis NSVL Rahvakomissaride Nõukogu välja salajase määruse, mille kohaselt kolhoosnikke, kes polnud täitnud oma töötunde ja lahkusid omavoliliselt tööstusesse tööle, sai võtta selle eest kriminaalvastutusele. Kolhoosnikke sai vastutusele võtta avaldamisele mittekuulunud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 1948. aasta 11. veebruari ja 2. juuni seadluste järgi, mille algatajaks oli muide Nikita Hruštšov. Neis sisalduvate sätete kohaselt sai karistada kolhoosi liikmeid, kellel olid jäänud täitmata kohustuslikud töötunnid kolhoosi heaks. Taolised töödistsipliini valdkonda kuuluvad õigusaktid võimaldasid karistada nn tööluuside eest. Esialgu kehtestus eespool kirjeldatud kord vaid Ukraina NSVs. Peagi laiene-

sid neis sätestatud põhimõtted üleliidulisteks. Seadlus nägi ette kõikide mittetöötavate kolhoosiliikmete, aga ka "ühiskonnavastast, parasiitlikku eluviisi" harrastanud kolhoosnike asumisele saatmist kuni kaheksaks aastaks. Miilitsaorganid võisid selle seadluse sätetele tuginedes iga kahtlase na tunduva liikleja raudteel või maanteedel kinni pidada ja kontrollida kodukohast lahkumise õigusparasust. Ehkki NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 14. juulist 1951 kaotas ära kriminaalvastutuse mitmete tööluuside eest, jäi see õigusakt salajaseks ega kuulunud avaldamisele.⁴ Nendest õigusaktidest olid teadlikud kohalikud võimuorganid ja ettevõtete juhid. Sekelduste vältimiseks anti nende teadmisel ja volil liikuma lastud elanikele asjakohaseid õiendeid. Selles kontekstis tuleks võtta ka Lõuna-Eesti kolhoosiesimehe poolt välja antud sõiduluba, mis võimaldas kolhoosi liikmel minna linna oma asju ajama.⁵ 17. oktoobril 1951 välja antud dokument viitab asjaolule, et juulis NSV Liidu tasandil vastu võetud tööluuside eest kriminaalvastutuse kaotava seadluse kohta käiv teave polnud jõudnud selle salajasuse tõttu levida kõikidesse Eestimaa nurkadesse. Samas ei saa välistada võimalust, et niisuguse teabe levikust ei olnudki kõrgemal võimutasandil eriti huvitatud.

Teisalt tegi ettevaatlikuks valdavalt Lõuna-Eesti piirkondadest nn jehhivistide sundasumisele saatmine. 1950. aasta lõpul ja 1951. aasta algul hakkas julgeolek koguma informatsiooni Jehoova usulahu liikmete kohta. 1951. aasta kevadel saadeti Eestist pea 300 inimest Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi (RJM) Erinõupidamise otsusel asumisele. Ligi veerandi sellest inimhulgast moodustasid inimesed, kes võeti kinni Võrust. Aktsioonis osales aktiivselt ka tollase RJM Antsla rajooniosakonna ülem julgeoleku vanemleitnant Mihhaljov. Jehhivistide vastu suunatud operatsiooni tulemusena vahistati Antsla kandist vähemalt kolm inimest.⁶ Viimane asjaolu võis samuti mingil määral kaasa aidata sõiduloaks nimetatud dokumendi tekkele.

Päris adekvaatset ja üheselt mõistetavat vastust tänapäeval kummalisena tunduva dokumendiliigi tekke põhjuste kohta on pool sajandit hiljem pea võimatu anda.

Valdur Ohmann

¹ Riigi Teataja, 1940, nr 87, art 841, lk 1181.

² ERAF, SM f 17/1, n 1, s 53, lk 17.

³ Aigi Rahi, 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. – Kleio, Tartu, 1998, lk 37.

⁴ Peter H. Solomon, Jr. Sovetskaja justicija pri Staline. Moskva, 1998, lk 405–406.

⁵ Kaks dokumenti nõukogude koloniaalmajanduse algusaegadest ENSV-s. Tuna nr 1/2000, lk 83.

⁶ ERAF, SM f 5-i, s 1, 2, 3.

■ Tuna muudetud e-posti aadress:

tuna@ra.ee

**KUIDAS
TELLIDA
AJAKIRJA?**

Ajakirja Tuna on võimalik tellida posti teel lunamaksuga: Eestis 45 kr + postikulud

Tellimised esitada kirja teel:
Tuna, Maneeži 4, Tallinn 15019
või
e-postiga: tuna@ra.ee